

El següent estudi parteix d'un treball que vaig realitzar per a l'assignatura de Teoria de la Restauració impartida a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona. El professor Fernando Álvarez Prozorovitz va dirigir el treball i ha continuat ajudant-me en les successives ampliacions que n'he fet.

## PRESENTACIÓ

---

L'objecte d'aquest treball és el petit edifici que l'arquitecte Josep Lluís Sert construï a la vora de l'hospital Xifré l'any 1937. A causa del seu context històric, com ja desenvoluparé més endavant, és difícil realitzar una documentació exhaustiva que permeti fer un seguiment de l'evolució del projecte i de les minúcies de l'encàrrec.

Tot edifici, i totes les coses fetes per l'home han arribat fins avui després de moltes variacions a través del seu ús i el seu redisseny. Cada un d'aquests esdeveniments substancials pertany a una sèrie que es transmet al llarg del temps. Aquesta matèria organitzada (objectes) transmet una senyal que s'organitza a través d'un model que podem reconèixer en els objectes actuals. És per això que l'anàlisi de l'edifici que aquí es presenta vol deixar de banda les limitacions que comporta la manca de documentació i vol desenvolupar un mosaic de relacions a través de la lectura de la forma de l'edifici. No obstant he procurat introduir dins de l'estudi el màxim de la documentació que m'ha estat possible trobar sobre aspectes concrets del projecte.

Com a resultat acotaré la repercussió de l'edifici i la seva rellevància a diferents escales que es superposen, el que va implicar la construcció de l'edifici i les inquietuds que en reflecteix, des d'un nivell local fins a un nivell més global. D'aquesta manera serà possible definir un marc de visió sobre el passat que necessita la lectura de l'edifici com a testimoni.

## INTRODUCCIÓ

---

Per començar una aproximació sobre l'edifici cal, abans de tot, descriure un petit marc històric de referència.

De l'assistència social en temps de l'alcalde de Barcelona Rius i Taulet es pot prendre com a exemple paradigmàtic la

reutilització del dipòsit de les aigües del carrer Wellington, que proveïa d'aigua a les fonts del parc de la Ciutadella, com a refugi per a persones sense sostre. La direcció del centre estava a càrrec d'ordres religioses i per tant gestionat sota la idea de la caritat. El dipòsit del les aigües, on avui s'hi troba la biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra, és un edifici fosc i de murs gruixuts, el que feia que s'accentués la humitat de l'ambient que, ja de per sí, s'acumulava a causa de la gran piscina situada a la coberta; a més els llits fets amb palla i la falta d'educació en qüestions d'higiene provocaven unes condicions de salubritat no tan sols mínimes sinó que propiciaven les malalties i les infeccions.

Des dels inicis de la segona república, ja amb un canvi de mentalitat durant els anys anteriors en diferents sectors de la societat, l'assistència social i sanitària va passar de ser una qüestió de caritat a càrrec de les ordres religioses a una qüestió de justícia social de la qual l'estat se'n feia responsable. D'aquesta manera el govern de la Generalitat, que disposà d'autonomia en aquests àmbits arrel del recent Estatut, inicià una política d'assistència social i sanitària que anà directament vinculada a l'educació dels infants i els adults, però no només per educar cap la prevenció i en els hàbits d'higiene, sinó que també trobava en la cultura la possibilitat d'una revolució social no violenta.

Es en aquest moment quan l'epidèmia de la tuberculosi implica una amenaça per a tota Europa. Es tracta d'una malaltia infecciosa (actualment considerada gairebé extingida) que es propagava ràpidament per les classes socials més baixes, ja que eren les que tenien menys possibilitats per a la prevenció. Encara que avui sembli fonamental, una correcta alimentació i uns costums d'higiene i salut (com ventilar l'habitatge, rentar-se les mans o fer esport) podien ser suficients per a prevenir la malaltia.

L'impacte de la tuberculosi arreu del continent obligà als països a construir centres especialitzats per al seu tractament. Aquesta concentració d'esforços per combatre l'epidèmia comportà la creació de noves tipologies d'edificis on poder tractar de forma especialitzada cada una de les etapes de la malaltia. Molts d'aquests edificis aprofitaven altres infraestructures de les que disposava l'estat,

però altres vegades es creaven nous edificis especialitzats; així a més d'hospitals van aparèixer els sanatoris, els dispensaris i els preventoris. L'arquitectura del moviment modern va encarnar els valors de la higiene i la salut en els seus murs blancs i formes clares, de manera que es va fer ressò de la necessitat d'aquests nous edificis. Com a exemples més coneguts d'aquestes noves arquitectures trobem el Sanatori de Paimio d'Alvar Aalto del 1931 a Finlàndia, i també el Dispensari Central Antituberculós de Barcelona del 1935, obra dels arquitectes J. Ll. Sert, J. T. Clavé i J. B. Subirana.

## EL SEGELL PRO INFANCIA

Dintre d'aquest context dels primers anys de la segona república a Catalunya es constituí el Segell Pro Infància. Segons el seu decret del 15 de març de 1933 (segons el BOGC), ordenat pel Conseller de Sanitat i d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya, aquesta organització, desvinculada de la Generalitat, havia de portar a terme la tasca de recaptar diners per a la construcció i manteniment de centres infantils per la prevenció de la tuberculosi. La finalitat era salvaguardar aquells infants que bé per un context social, per ser dèbils de naixement o per altres motius tinguessin la tuberculosi o estiguessin exposats perillosament a la malaltia. Amb aquesta finalitat el Segell Pro Infància tingué la missió de construir sanatoris, preventoris i inclòs guarderies per així poder vetllar per la salut dels nens amb més risc de contagi fins a la seva adolescència.

El mètode utilitzat pel Segell Pro Infància per a la recaptació de diners era la venda d'un petit segell, similar a un segell de correus normal però sense valor, que la població comprava voluntàriament de forma que tothom participava activament en una tasca de bona acollida popular i així s'alleugeria la situació econòmica del Departament de Sanitat i Assistència Social. L'estratègia utilitzada es basava en concentrar la venda del segell durant un període breu de temps de cada any (en un principi per Nadal) de manera que durant aquesta època era possible mobilitzar campanyes de publicitat gràcies al consens espontani de la població en les que hi

col·laboraven cinemes, ràdios, teatres, escoles, premsa, fàbriques i ajuntaments.

L'origen d'aquest tipus de campanya per a la recaptació de diners està descrit en els pamflets publicats pel Segell Pro Infància i expliquen com l'inici es troba a Dinamarca al 1904 quan sorgí el segell Noèl, també amb finalitats anti-tuberculosos. Posteriorment l'èxit d'aquesta proposta pionera s'escampà per tots els països dels voltants fins arribar a Portugal, Rússia i inclòs l'Argentina. Aquí a Espanya el Segell Pro Infància va ser el primer de les seves característiques, tingué el suport oficial i la exclusiva a tota Catalunya per a la venda de segells. Posteriorment hi hagueren altres segells com per exemple el segell AIDEZ! que il·lustrà Joan Miró amb la finalitat d'ajudar al govern de la república a guanyar la Guerra Civil i editat pel Comissariat de Propaganda.



segells de la campanya 1933 i 1935 respectivament

Mitjançant els diners recaptats pel Segell es va poder construir una guarderia a Sant Andreu i una altra a Terrassa, de les que la gestió en va dependre tan sols del Segell. També es van realitzar campanyes d'educació infantil en els hàbits d'higiene i altres activitats educatives. Però l'obra més gran realitzada pel Segell va ser la creació d'un preventori antituberculós a Arenys de Mar, on poder tractar els infants de tota Catalunya que necessitessin atenció mèdica. La voluntat de construir aquest preventori va ser un objectiu prioritari des dels orígens del Segell Pro Infància (tal i com exposa la documentació de la primera campanya) i encara que el transcurs de la república dificultà la seva execució finalment s'arribà a portar a terme.



cartell editat pel Segell Pro Infància

Segons els pamflets publicats pel Segell Pro Infància, Arenys de Mar havia estat escollit com el lloc ideal per ubicar el preventori, ja que està situat entre Girona i Barcelona (principals focus infecciosos de la tuberculosi) i també per trobar-se a la vora del mar i per tant on gaudir d'aire fresc i sa. Però el major condicionant va ser que l'antic hospital Xifré, que des del 1925 la Mancomunitat havia habilitat com a asil per a infants orfes, va passar a mans de la Generalitat al 1933 que seguidament el va cedir al Segell Pro Infància per a la seva rehabilitació i posada en funcionament.

## L'ENCARREC

Malgrat la decidida voluntat de construir el preventori a Arenys, l'arribada del bienni negre va interrompre i varià el rumb del Segell Pro Infància. La repressió del govern de dretes i la inclusió de membres de la CEDA (partit antirepublicà) el 4 d'octubre de 1934 dintre del govern espanyol va portar el president de la Generalitat Lluís Companys a proclamar l'Estat Català de la República Federal Espanyola realitzant el dia 6 del mateix mes una mena de pronunciament civil pacífic, estrictament republicà, que pretenia aturar la trajectòria reaccionària del règim i tornar-lo a l'orientació esquerrana del 1931. Donada la manca de suport civil que va rebre, seguidament va anunciar la seva rendició, i després tot el govern i el president varen ser condemnats a cadena perpètua, es va anul·lar l'estatut i es muntà un govern provisional de dretes fins que arribà el triomf del Front Popular el febrer de 1936.

Aquests successos comportaren l'immediat canvi de la *junta central* del Segell Pro Infància. Fins aleshores el seu president havia sigut el Dr. Joan Solé i Pla (també diputat

al parlament de Catalunya) i va ser aleshores substituït juntament amb molts d'altres càrrecs. Més tard i per decret, el 12 de juliol de 1935, el Dr. Roviralta, conseller d'Assistència Social i Sanitària del govern provisional de dretes, va limitar totes les funcions del Segell a la propaganda i recaptació de diners, deixant-lo sense autonomia per gestionar segons com cregués adequat els diners obtinguts, sense cap capacitat que el permetés ni construir i ni dirigir guarderies i preventoris. En un principi això va frenar totes les expectatives del Segell, ja que des dels fets del 6 d'octubre, amb el canvi de la direcció, havia aflluït la intensitat de la seva actuació, quedant reflectit en la reducció dels diners recaptats durant la segona campanya, i ara definitivament amb l'arribada del Conseller Roviralta s'havia convertit en un òrgan de propaganda per a l'estat.

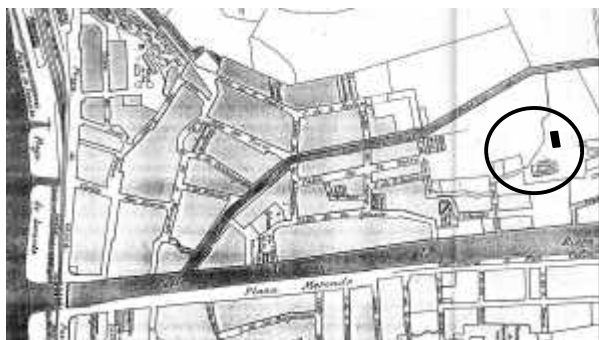
Malgrat el retrocés de l'activitat del Segell Pro Infància, la proposta de construcció del preventori va continuar endavant mitjançant la Junta de Protecció a la Infància de Catalunya (en mans del govern provisional a Catalunya), que va passar a controlar totes les competències de les que havia estat desposseït el Segell Pro Infància. És aleshores, al cap de pocs dies del 6 d'octubre, que van començar a visar-se els primers plànols del projecte. No es conserva cap document que permeti identificar qui va realitzar l'encàrrec però tal i com van succeir els fets és possible, doncs, que l'encàrrec el realitzés la Junta de Protecció a la Infància i no el Segell Pro Infància. Un altre motiu podria ser que al 1934 la Junta ja havia encarregat a Sert, juntament amb Subirana i Torres Clavé, una guarderia al carrer Wad Ras de Barcelona.

El projecte del Preventori Xifré està compost per uns quants plànols visats el 17 d'octubre del 1935 que expliquen la intervenció sobre l'hospital i uns petits edificis adjacents. Es tracta d'un projecte de rehabilitació on es reendrega l'antic hospital per encabir-hi l'equipament necessari per allotjar 160 nens i l'equip d'infermeres. A la planta baixa es col·loca el menjador, el quiròfan, els raigs x, etc., i a les plantes superiors el dormitoris, un pis per a les noies i un altre per als nois. El personal de l'hospital s'allotja en uns edificis propers també rehabilitats i la bugaderia també es col·loca a part. El projecte està firmat per l'arquitecte Josep Lluís Sert però la intervenció no és gaire rellevant, és tan sols un projecte

estrictament tècnic per a disposar el que es requereix en l'espai disponible.

El que resulta més interessant és una petita escola del mateix arquitecte que es va construir de nova planta dintre dels terrenys de l'hospital, el projecte de la qual es va visar un mes i escaig més tard, el 29 de novembre de 1935. Aquest pavelló havia de permetre impartir classes als nois i noies que romanien durant llargues temporades ingressats a l'hospital i d'aquesta manera no havien d'interrompre els seus estudis malgrat la seva malaltia. Es tracta, tal i com he introduït abans, d'un cas d'assistència social i sanitària vinculat a un projecte d'ensenyament, on l'educació i la salut de l'infant són fonamentals i compresos com una unitat.

Els plànols presentats de l'escola no són gaire exhaustius, la escala de treball és d'1/100 (en contrast amb l'1/20 del projecte de les Cases del Garraf, a les que em referiré més endavant), el dibuix no especifica cap detall constructiu, tampoc reflecteix en cap secció el pendent del terreny, els murs no estan farcits, no s'especifica cap cota, i també hi ha alguna mida que no s'acaba de correspondre entre els alçats i les seccions. Tot això fa pensar que el projecte hagi estat redactat amb presses i poca atenció.



situació del preventori

## L'EDIFICI

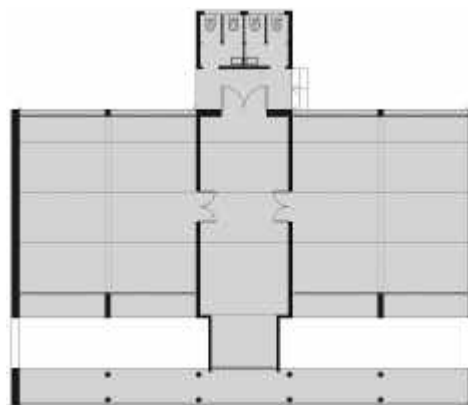
El petit pavelló d'escola està situat a pocs metres del preventori i formant un angle recte amb aquest, de manera que tots dos junts emmarquen un tros de terres destinades al treball i al joc dels infants. El terreny està lleugerament inclinat cap a sud-est, el que provoca un desnivell en l'edifici que queda contundentment salvat per un basament de

pedra tallada irregularment, tal i com si sorgís del mateix terra, sobre el que s'aixeca un volum de formes geomètriques blanques. L'edifici està resolt en una petita planta rectangular de 12 per 18 metres en el que es disposen dues aules per a 40 alumnes cadascuna (segons diuen els plànols, malgrat ser bastant just), entre les que es col·loca la peça del vestíbul, definint l'eix de simetria, i que es prolonga per la part posterior del paral·lelepíped per a definir l'accés.

El sistema constructiu és senzill; es tracta de cinc voltes a la catalana suportades per parets de totxo i pilars, independentment al davant s'hi situa un porxo construït mitjançant una fina llosa de formigó suportada per pilars també de formigó. Els tancaments estan fets per murs senzills de totxo, de manera que no hi ha gaire aïllament tèrmic, i les obertures són de fusta. L'acabat exterior està arrebossat i estucat de color blanc.



fotografia de l'escola al 1950



planta del projecte construït

## RACIONALISME REGIONALISTA

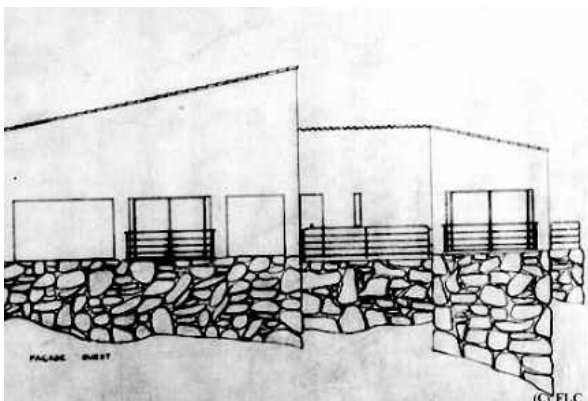
A primera vista, l'edifici es compon de la mateixa manera que les Cases del Garraf construïdes al 1935 pel mateix arquitecte. El basament resulta gairebé idèntic, també molt semblant a l'utilitzat per Rodríguez Arias en la

casa a Eivissa, però no és només una associació estrictament formal als sòcols de l'arquitectura popular eivissenca o de pobles de pescadors, ja que l'edifici manipula el terreny per conformar un pla sobre el que disposar-se i això implica una intenció més estructural que no pas de revestiment. De fet és la mateixa solució que la adoptada per Le Corbusier al projecte de la Villa Errazuriz (1933) on l'arquitecte col·loca l'edifici com si es tractés d'un temple grec, potser en referència a les antigues columnes d'imitació grega que es trobaven al solar molt abans de l'encàrrec, o per la seva posició davant del mar, com el Partenon.

D'aquesta manera l'escola d'Arenys sembla reproduir la mateixa voluntat que les cases situades a la costa del Garraf o inclòs la Villa Errazuriz de Le Corbusier. Es tracta d'una aproximació de l'arquitectura del moviment modern cap a postures més regionalistes que pretenen incorporar elements locals en una arquitectura que havia nascut lliure de cap referència històrica, ja sigui mirant al Partenon d'Atenes o a l'arquitectura popular dels pobles de pescadors.



Cases de Garraf



alçat de la Villa Errazuriz

De la mateixa manera, Sert també va incorporar l'encalat blanc sobre volums geomètrics i obertures atectòniques de les cases Eivissenques al discurs de l'arquitectura moderna. Tal i com es reflecteix en el número de la revista A.C. dedicat a l'arquitectura eivissenca, el GATCPAC descobreix l'afinitat de l'arquitectura moderna que naixia desposseïda de tradició i història amb l'arquitectura popular vernacle, sense dissenyar, sorgida de les necessitats concretes i dels materials disponibles. Amb aquesta mateixa intenció, Sert va incorporar la volta a la catalana a l'arquitectura del moviment modern, va recuperar un sistema constructiu tradicional i l'incorporà reinterpretant-lo formalment, el primer cop va ser al tipus C de les Cases del Garraf i després a l'escola d'Arenys. En aquests dos projectes l'ús de la volta a la catalana va ser estructural mentre que també va servir per altres usos més accessoris com al projecte d'una guarderia a Viladecans l'any 1935.

L'origen de l'ús de la volta a la catalana pel moviment modern es remunta a la Docks Wallut de Perret a Casablanca, on l'arquitecte va cobrir una nau industrial amb una successió de voltes d'arc rebaixat. En aquest cas estaven construïdes de formigó i amb l'ajuda d'un encofrat, tal i com una mica més tard faria Le Corbusier al projecte de Le Maison Monol i a altres projectes posteriors com Le Maison Week-End. Va ser Sert, en el seu projecte de les Cases del Garraf, que utilitzà la original volta a la catalana construïda amb triple (i avegades doble) capa de rajola muntada a l'aire i sense encofrar.

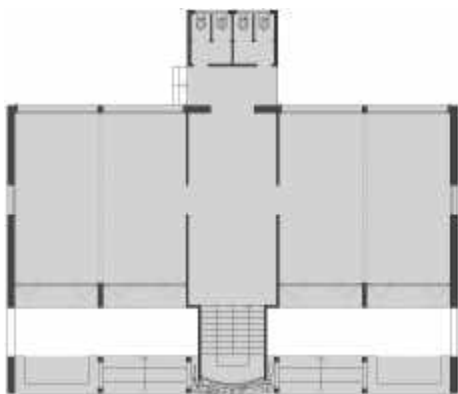


perspectiva de le Maison Monol

## EL PROJECTE ORIGINAL

Malgrat aquesta clara semblança amb les cases del Garraf, en la primera redacció del projecte no sembla tan evident. Hi ha prou diferències com per pensar que el projecte finalment va evolucionar cap a una altra

direcció amb intencions diferents a les inicials, que van comportar un altre resultat formal.



planta del projecte visat

Si atenem al plànol del projecte visat veurem, primer de tot, que el sòcol de pedra no té gaire a veure amb el construït; es tracta d'un sòcol més baix, fragmentat en el seu perímetre, que no té en compte el desnivell del terreny i que per tant no actua de plataforma anivelladora sinó de petit altioplà. Aquest sòcol, molt menys contundent i expressiu, està interromput a la façana del davant per dues escales que comuniquen la terrassa amb el camp d'esbarjo i als laterals l'arrebossat arriba fins al terra ocultant la pedra al seu darrera. D'aquesta manera la imatge que es presenta és molt més dèbil, ja no té tant a veure amb el basament del Partenon sinó que més aviat es remunta als sòcols de l'arquitectura popular.

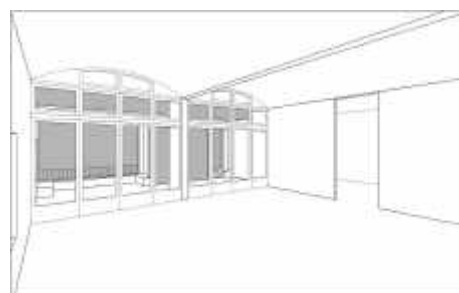


comparació de les perspectives del projecte construït i del projecte visat.

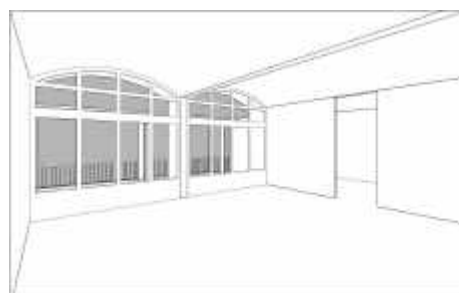
Les causes d'aquest canvi poden ser diverses. Per una banda el projecte redactat no

contemplava la pendent del terreny el que va fer que apareguessin dibuixades unes escales que en realitat necessiten molt més recorregut per descendir al terreny. Per una altra banda les terres de davant el preventori van canviar de propietari diverses vegades a causa del bienni negre, de manera que no sempre van estar disponibles per a l'ús dels infants, el que podria haver influït en la supressió del contacte de l'edifici amb el terreny. Però el que si es pot assegurar és que malgrat els problemes tècnics es va adoptar una solució compositiva ja utilitzada anteriorment pel mateix arquitecte.

També és rellevant observar el canvi que van tenir les obertures, en un principi l'arc de la volta a la catalana estava tapat amb fusteria molt semblant a la utilitzada en les cases del Garraf, una mitja lluna opaca de fusta amb una reixeta de ventilació, però després va ser construït amb una fusteria que s'adaptava a la corba de l'arc i tancada per vidre: una solució més tradicional.



vista i interior del projecte visat



vista interior del projecte construït

Encara que durant l'execució van fer-se molts canvis, com ja he explicat, el volum central que interromp la terrassa va mantenir-se gairebé igual des de l'inici fins a l'execució, malgrat que és una de les peces que més va modificar el seu ús. En un principi, aquest petit cos tancat amb pavès, que sobresurt per fragmentar la terrassa en dues parts, havia d'acollir unes escales que descendien fins a un passadís subterrani que comunicava amb el preventori. Aquesta mena de passadissos

subterranis eren molt habituals a Arenys i el mateix preventori ja en tenia d'altres que el comunicaven amb altres punts de la vila. En el transcurs de les obres es va suprimir aquest pas de manera que el preventori i l'escola només van quedar comunicats per l'exterior, i així el volum de pavès va perdre la seva raó inicial de ser per passar a convertir-se en una petita habitació per als malendreços, sense que importés la permanència d'una forma sense funció concreta.

Possiblement, el projecte va ser redactat de forma automàtica i amb poca precisió, o al menys això es desprèn de la baixa qualitat del plànols visats, però després, en el moment de l'execució, es van adoptar les solucions constructives ja conegudes per l'arquitecte en els seus projectes anteriors. Aleshores és possible que el constructor de l'escola d'Arenys ja hagués treballat anteriorment per a Sert. Com a prova d'això es conserva una carta de denúncia d'un constructor d'Arenys (AHC, fons 1, caixa 979) a on s'expliquen els entrebancs posats per Sert a l'adjudicació de l'obra que s'havia de fer mitjançant concurs. Això podria explicar l'adjudicació de l'obra a un constructor que ja conegués els detalls constructius, com els trencagües, que són gairebé idèntics als de les cases del Garraf, malgrat no haver-hi cap plànol que ho indiqui així.

## L'ARQUITECTURA RACIONALISTA

---



edifici de dos habitatges de Le Corbusier a la Weissenhof Siedlungen

Com ja he explicat, l'edifici incorpora elements regionalistes com la volta a la catalana o el basament de pedra però, de la mateixa manera, també incorpora elements

arquitectònics creats de nou pel moviment modern com és el cas del porxo que emmarca la terrassa de l'escola. Aquest element no té cap referència amb l'arquitectura del passat i de fet tampoc té una utilitat gaire definida, ja que com a porxo tan sols projecta un fina franja d'ombra. Es tracta probablement d'una transposició del porxo que Le Corbusier utilitzà a la Weissenhof Siedlungen de Stuttgart (1927) ja que com es pot observar la façana lateral és gairebé una deformació d'aquesta.

Aquest porxo es compon mitjançant la mateixa operació que el de la Weissenhof, de manera que la paret del laterals sembla doblegar-se i definir una finestra que emmarca l'espai lliure alliberat per la coberta plana o en el cas de l'escola l'espai d'esbarjo. En els dos casos, entre mig hi ha uns pilars que suporten aquesta franja de formigó, però a la Weissenhof estan ocults sota una capa de pintura fosca que els confon amb l'ombra projectada. A l'escola d'Arenys hi ha una doble fila de pilars de formigó que prenen més rellevància, per una banda hi ha un excés de pilars per sostenir aquesta fina franja de formigó i per una altra hi ha una clara voluntat de mostrar-los. Potser es tracta d'una referència, com en el cas del basament, de l'arquitectura grega i es vol mostrar una façana de columnes, però la peculiaritat d'aquesta forma també recorda a un aleró o a un fragment d'un vaixell de manera que l'arquitecte potser hauria obtingut aquest element del discurs maquinista de Vers une Architecture de Le Corbusier.



fotografia d'un avió publicada a Vers Une Architecture

## L'ARQUITECTURA ESCOLAR

---

L'escola d'Arenys resol de forma molt senzilla el programa proposat, es disposa l'aula dels nois i la de les noies separades per un cos central de serveis que marca l'eix de simetria i que sobresurt per la façana posterior per marcar

l'accés. L'única característica més singular és la terrassa vinculada a les aules, com la que Sert va col·locar anys abans en el projecte d'una escola a Palausolitar. L'ús de la simetria és estrany, però ja es deixava intuir a l'escola de Palausolitar, que malgrat no ser simètrica, sí que accentuava un fals eix. Més tard, el 1937, va compondre de forma decididament simètrica l'escola del Puntarró a Martorell. Aquesta escola juntament amb la d'Arenys parteixen del mateix esquema d'organització, encara que les proporcions varien una mica. A més de la mateixa distribució de les aules i els serveis, l'escola de Martorell també té l'accés per la part posterior, tangent a l'edifici, i els dos edificis s'aixequen sobre un basament de pedra que salva el terreny irregular.

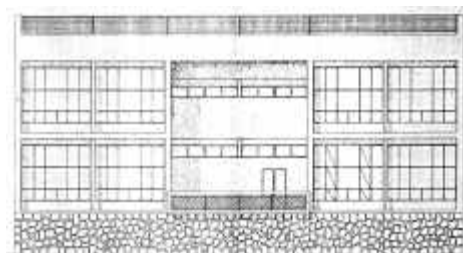


planta de l'escola Lluís Vives de Goday

Aquest esquema que utilitza Sert per a organitzar les seves escoles té com a precedent les escoles que Josep Goday havia construït a Barcelona quan anys abans, al 1917, Goday rebé per part de l'ajuntament l'encàrrec de construir els nous centres escolars que haurien de suplir el dèficit de la ciutat de Barcelona. Per a aquesta tasca Goday adoptà un model que repetí amb variacions i que fou utilitzat també per altres arquitectes de manera que fins i tot es pot reconèixer a l'escola d'Arenys i del Puntarró. Les escoles de Goday van passar a ser considerades com un model d'eficàcia (tal i com diu la revista *Arquitectura* al 1920) i inclòs avui encara moltes continuen funcionant. Aquestes escoles també s'estructuren mitjançant un nucli central que fa de peça de serveis comuns i a cada banda es col·loquen separades les aules dels nois i de les noies. Però la semblança va més enllà de la planta ja que a l'alçat es reproduïen també situacions semblants: a part de la simetria, les escoles de Goday tenen el primer nivell de l'edifici acabat en pedra i la resta, que s'aixeca sobre aquest nivell, està resolt en un barreja d'elements clàssics, com si es tractés d'un palau renaixentista. De la mateixa manera succeeix a les escoles del Puntarró i d'Arenys, amb la diferència que aquí les referències són probablement l'arquitectura grega o la vernacle i no els palaus del renaixement.



alçat de l'escola Lluís Vives de Goday



façana de l'escola El Puntarró



alçat del projecte construït

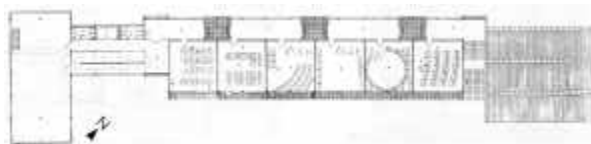
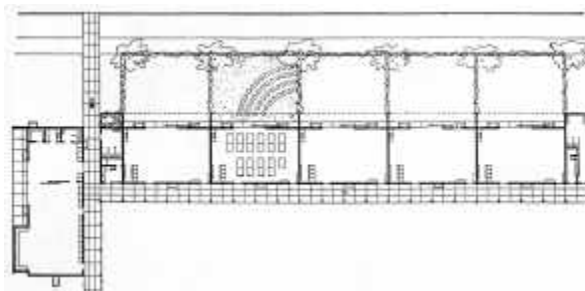
Malgrat la semblança aquí exposada, la revista *A.C.*, òrgan de difusió de l'associació GATCPAC (a la que Sert pertanyia i n'era un dels principals impulsors), va publicar en el seu número 9, dedicat a l'arquitectura escolar, una dura crítica contra les escoles projectades per Goday. L'article, que no està firmat, utilitza l'escola Lluís Vives per exemplificar els errors de l'arquitectura escolar i en nou punts redacta una crítica per a la construcció de les noves escoles on reclama la minimització de les superfícies, l'ús de la coberta per a classes a l'aire lliure, més contacte de les aules amb l'exterior, la col·locació de l'edifici segons l'orientació correcta i la composició de l'edifici sense tenir en compte els eixos de simetria. Aquestes crítiques tenien com objectiu introduir els edificis que en aquell número de la revista es publicaven; es tractava d'un recull d'escoles europees construïdes per arquitectes del moviment modern sota la influència de la pedagogia impulsada per Maria Montessori.

L' "escola Montessori" o la pedagogia activa és un mètode pedagògic que es basa en la participació activa de l'alumne en el desenvolupament de les classes de forma que el professor adopta el paper de tutor o guia i



l'orienta en l'experiència del coneixement. L'"escola Montessori" es va crear al 1915 i des d'un principi van haver-hi molts vincles amb la societat catalana ja que al 1916 es va organitzar un Curs Internacional Montessori a Barcelona, al 1917 el Consell d'Investigació Pedagògica va atorgar una càtedra a la doctora Montessori i més tard al 1933 va tenir lloc un altre cop el XVIII Curs Internacional Montessori. Aquesta nova pedagogia va ser ben rebuda també per part dels arquitectes del moviment modern que van voler dissenyar els edificis que permetessin desenvolupar aquestes noves classes. La gran diferència rau en que les aules havien de poder permetre diferents posicions de les cadires i taules per desenvolupar constantment noves relacions entre alumnes i professors, també havien de potenciar la relació amb l'aire exterior i les classes a l'aire lliure. Era molt important que l'aula estigués ben equipada amb armaris per poder guardar tot el material i jocs que s'utilitzaven en el desenvolupament de les classes, i per últim el mobiliari havia de ser versàtil, de tauler pla i que permetés agrupar les taules i les cadires en diferents formes.

Un bon exemple d'aquests nous edificis escolars és La Corona de Richard Neutra on les aules es disposen en planta, dirigides cap a uns patis que doblen la superfície de les aules, amb sostres molt alts i abundants armaris a més d'un petit lavabo dintre de cada aula. L'ordenació de la planta és molt semblant al projecte de l'escola a laavinguda Bogatell que Sert va presentar en el següent número monogràfic de la revista A.C. dedicat a l'arquitectura escolar. Però hi ha diferències substancials ja que les dimensions s'han reduït al mínim, les aules tan sols comuniquen amb una estreta terrassa i no està equipada amb abundants armaris. A més en les memòries consultades dels projectes del Puntarró i d'Arenys l'arquitecte deixa a lliure elecció de l'ajuntament, i sense recomanacions, el mobiliari de l'escola, a la vegada que dibuixa en planta una distribució de les taules com la dels seus companys de l'Internationale Kongresse Für Neues Bauen.



D'aquesta manera queda exposada l'ambigüitat de la posició de Sert davant del edificis escolars, i com l'escola d'Arenys esdevé un bon exemple, perquè a diferència de l'escola de l'avinguda Bogatell, Sert adopta un esquema de la planta com el de Goday i li incorpora terrasses per donar classes a l'aire lliure. Utilitza elements de la tradició escolar catalana i elements de la avantguarda arquitectònica.



## PER CONCLoure

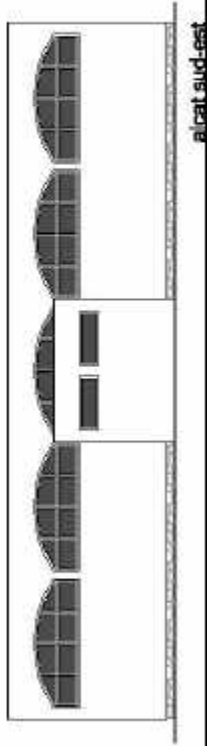
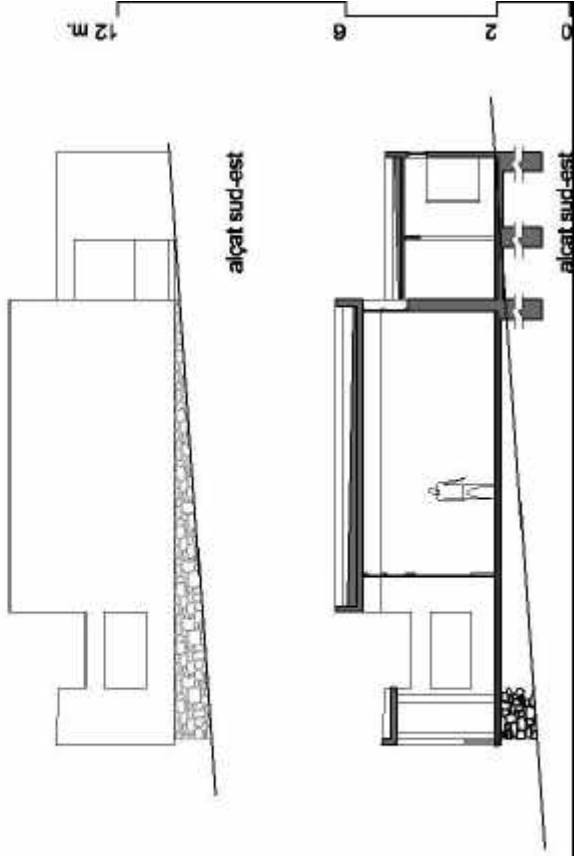
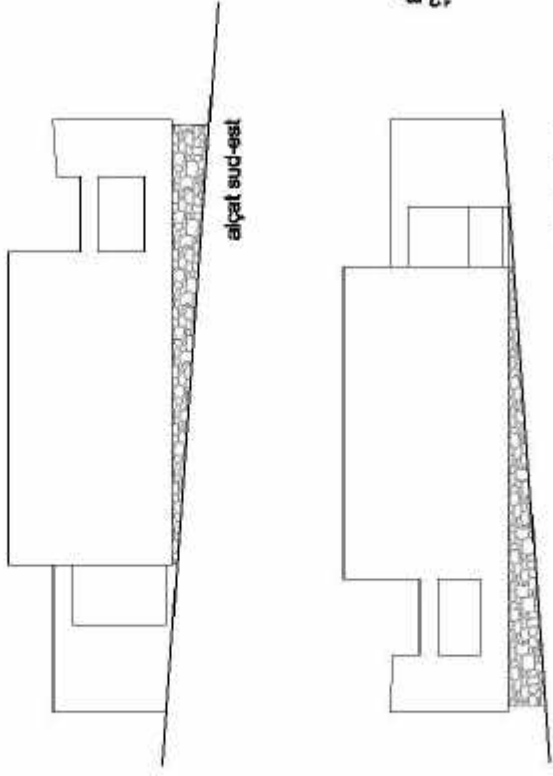
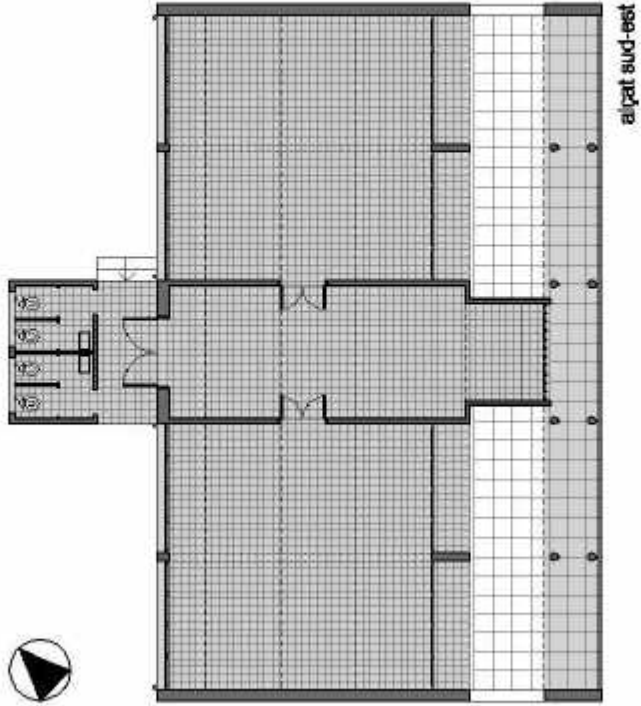
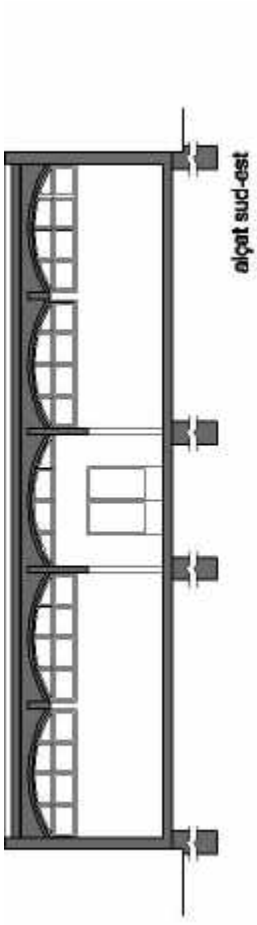
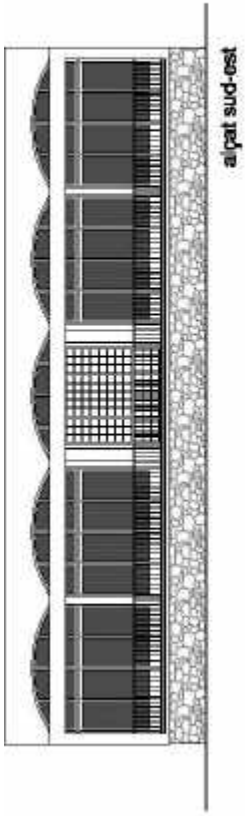
Amb l'arribada del franquisme el preventori Xifré canvià d'ús. El 1939 passà a formar part del Patronato Nacional Antituberculoso i seguidament el 1940 es va cedir l'edifici a l'ajuntament per ubicar-hi l'alberg del Centro de Juventudes Falangistas. L'escola es convertí en el centre social on una aula s'utilitzava per a fer esport i l'altra per a les activitats de la Falange (com es veu a les fotos sobretot jugaven a cartes). Va ser aleshores quan es van començar a realitzar els primers canvis a l'edifici, ja que es va afegir una xemeneia. Anys més tard l'escola es convertí

en l'habitatge del director de l'alberg i aleshores es van tapiar els accessos a les terrasses, es van obrir finestres noves als laterals, es va desplaçar l'accés a l'edifici a la terrassa, es van col·locar falsos sostres a l'interior i es van dividir les aules per encabir-hi dormitoris, cuina i lavabos, desdibuixant tant l'espai interior com l'aspecte exterior. Anys més tard amb l'arribada de la democràcia l'edifici tornà al seu ús públic per acollir els Serveis Socials d'Arenys de Mar, on encara avui s'hi troben.



Actualment Sert és considerat com l'arquitecte català més important arreu del món (evidentment seguidament de Gaudí) però la seva obra no està encara prou reconeguda a Catalunya. A Barcelona s'han restaurat els edificis que Sert va construir abans del seu exili però la resta de projectes no sempre han tingut la mateixa sort com per exemple les cases del Garraf, a les que m'he referit diverses vegades al llarg de l'estudi, que actualment es troben en estat ruïnós i quasi irrecuperables per manca d'interès per l'ajuntament local.

L'escola d'Arenys es troba protegida per l'ajuntament però això no està evitant la seva degradació. Els dintells han rebentat per l'oxidació i els pilars s'han esquerdat, el terra està deformat i no s'han fet les mínimes tasques de restauració per treure els falsos sostres dels anys 60 i que no permeten veure les voltes a la catalana, ni tampoc els envans que trituren l'espai interior. D'aquesta manera actualment s'ha arribat a una situació de conjuntura administrativa en que es protegeix l'edifici però no s'impedeix la degradació.



D'ARQUITECTES  
DE CATALUNYA  
I PALEARS

VIA ...  
30 NOVEMBRE 1935

EL VULGAR ...

# SE

## ARENYS DE MAR (CÀN XIFRÉ)

### PÀVELLO PER ESCOLES

ESCALA 1:200

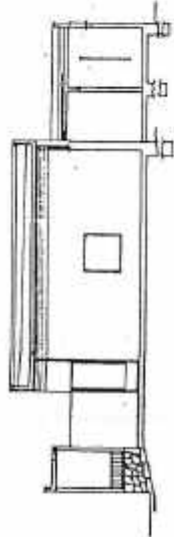
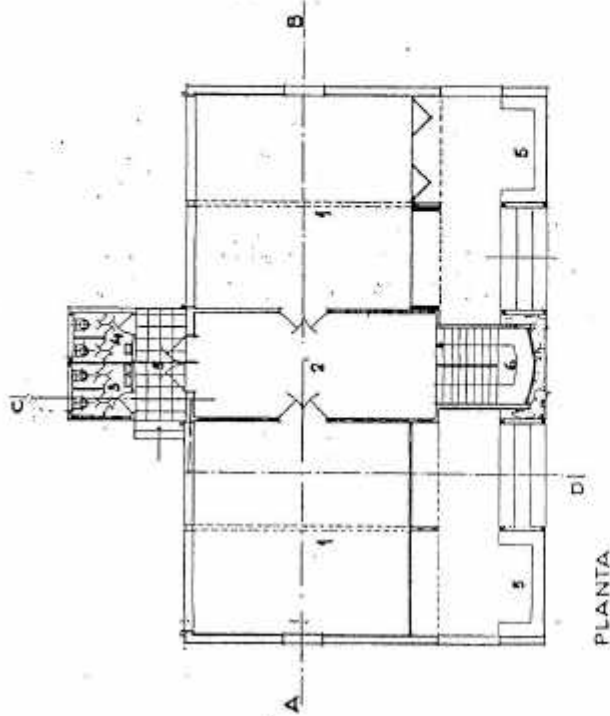
- 1 CLASE PER 40 ALUMNES
- 2 VESTIBUL
- 3 SANITARIS NOIS
- 4 SANITARIS NOIES
- 5 GALERIA CUBERTA
- 6 ESCALA AL PAS SUBTERRANI



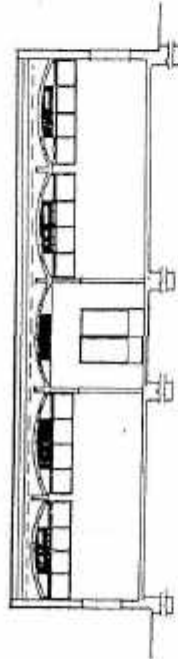
BARCELONA OCTUBRE 1935

L'ARQUITECTE

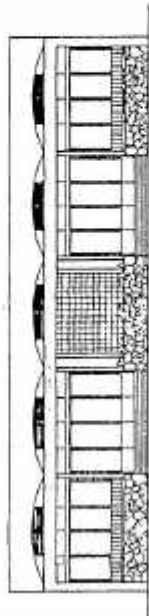
*Josep Bonaventura*



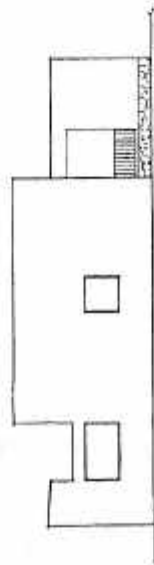
SECCIO D - C



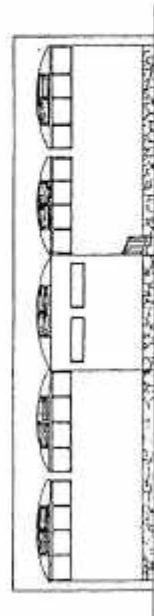
SECCIO A - B



FAÇANA PRINCIPAL



FAÇANA LATERAL



FAÇANA POSTERIOR



FAÇANA LATERAL

## BIBLIOGRAFIA

---

### Sobre l'escola d'Arenys

*Segell Pro Infància*, núm. 1,2 i 3, Segell Pro Infància, Barcelona 1936-1938

- revista editada pel Segell Pro Infància a partir del 1936 per difondre la tasca portada a terme.

*Nova Iberia*, Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, núm. 2, Barcelona febrer 1937.

- al segon número de la revista, dedicat a l'assistència social, hi ha un petit article sobre el Segell Pro Infància amb una foto de bona qualitat de l'escola d'Arenys.

### Sobre Sert i la seva obra

AAVV "Sert", *Cuadernos de arquitectura y urbanismo*, núm. 93, Col·legi d'arquitectes de Catalunya, Barcelona 1972

FREIXA Jaume, *Josep Lluís Sert*, Gustavo Gili, Barcelona 1989.

ROVIRA Josep Maria, *Josep Lluís Sert 1901-1983*, Electa, Milán 2000.

### Sobre el GATCPAC

BOHIGAS Oriol, *Modernidad en la arquitectura de la España republicana*, Tusquets, Barcelona 1998.

AAVV "GATCPAC 1" *Cuadernos de arquitectura y urbanismo*, núm. 90, Col·legi d'arquitectes de Catalunya, Barcelona 1972

AAVV "GATCPAC 2", *Cuadernos de arquitectura y urbanismo*, núm. 94, Col·legi d'arquitectes de Catalunya, Barcelona 1973

### Sobre l'arquitectura escolar

A.C., num. 9 i 10, GATEPAC, Barcelona 1933

BOHIGAS Oriol, "Arquitectura y pedagogía, la tradición escolar en Cataluña" *Arquitectura Viva*, num. 156, Madrid 1997

BOHIGAS Oriol, "La escuela viva: un problema arquitectónico" *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, num. 89, Barcelona 1972.

Bru E. i Mateo J. L., "Breve cronología de la arquitectura escolar" *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, num. 89, Barcelona 1972.

GODAY Josep, "Rèplica de l'arquitecte Josep Goday i Casals als comentaris crítics inserits al número 9 de la revista A.C." *Arquitectura i Urbanisme*, num.4, Barcelona 1933.

R., "Los edificios escolares del Ayuntamiento de Barcelona" *Arquitectura*, Año III, Barcelona 1920.

SACK Manfred, *R. Neutra*, Gustavo Gili, Barcelona 1993.

### Altres

ROTH Alfred, *Dos casas de Le Corbusier y Pierre Jeanneret*, Colegio oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos, Murcia 1997.

ANDO Tadao, *Le Corbusier Houses*, Toto, Tokyo 2001

VAZQUEZ Claudio, "Primeras ideas para la Casa Errázuriz" *Massilia, 2002. Anuario de estudios lecorbusierianos*. Barcelona 2002

CULOT Maurice, PEYDERÉ David, RAGOT Gilles, *Les frères Perret*, Institut Français d'Architecture, París 2000.

SAFON Ramón, *La educación en la España revolucionaria*. Las ediciones de la piqueta, Barcelona.

---

## ARXIUS CONSULTATS

### Arxiu Històric de Catalunya

- fons 1 (govern de la república), caixes 979 i 1059. Documentació personal de Joan Soler i Pla, a on es poden aclarir aspectes sobre del funcionament del Segell Pro Infància i també sobre l'escola d'Arenys.

### Arxiu Històric del COAC

- plànols, memòries i pressupost del preventori Xifré

### Arxiu Històric d'Arenys de Mar

- plànols de l'escola, correspondència i documentació entre el segell i l'ajuntament

### Arxiu Històric de Martorell

- plànols i memòries de les escoles de Sert a Martorell

### Biblioteca de la República

- Revista del Segell Pro Infància i revista Nova Iberia

### [www.bib.ub.es/bub/bub.htm](http://www.bib.ub.es/bub/bub.htm)

- còpies digitalitzades dels segells editats pel Segell Pro Infància.

---

## DOCUMENTACIO APORTADA

Plànol del projecte finalment construït, realitzat prenent com a referència el plànol visat i aplicant les variacions segons les fotografies conservades.